

ACC. N:R M. 16148:1-6.

Landskap: *Skåne* Upptecknare: *Wihlborg Larsson, Perstorp*
Härad: *N. Asbo* Berättare: " " "
Socken: *Perstorp* Berättarens yrke: *lantbrukare*
Uppteckningsår: *1963* Född år *1898* i *Perstorp*

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

Räfsor och väfsning. s. 1-6.

LMF 120

15/2-63

RÄFSOR OCH RÄFSNING.

Räfsan kallades här vanligen "riva". Delarna äro rivhuvudet, rivskaftet och rivepinnarna. Olika typer förekommo : Vanlig räfsriva, bäreriva och kratta. När barn hjälpte till med räfsning hade de mindre och klenare räfsrivor. Båge hade endast bärerivor.

Konstruktion. Rivor gjordes av olika träslag, såväl av björk, som asp, bok och stundom av fur. Det fanns rivor med huvud av lövträ och skaft av fur. Av asp gjordes de lättaste och behagligaste rivorna. Skaftets längd varierade, omkring fyra alnar på räfsrivorna torde vara det vanligaste. Bärerivor hade något kortare skaft. Dessa rivor voro grövre än räfsrivorna. Skaftet var i nedre ändan kluvet och fastsattes i huvudet i två fyrkantiga huggna hål. Huvudet borrades med hål till pinnarna och skaftändarna, genom hålen i skaftändarna slogs träpluggar för att huvudet ej skulle falla av, när rivan blev mycket torr. Skaftet var alltid rakt och avsmalnade mot övre ändan. Skaftet täljdes och putsades så att inga spinor förekommo, vilka kunde sticka den räfsande i händerna. Huvudet var alltid böjt, tjockare på mitten där skaftet fästades och något klenare mot ändarna. Pinnarnas antal kunde givetvis variera beroende på rivans storlek, vanligen voro de 25 st. De täljdes alltid för hand. Formen var rund å nedre delen, fyrkantig å övre som drevs genom hålen i huvudet. Ovanför huvudet jämnskars pinnarna med huvudets översida. Vanligen sutto pinnarna i rak vinkel mot huvudet, men detta var så konstruerat att pinnarna kommo att luta något bakåt. Pinnar av stål började förekomma i ri-

Juf
120

vor som såldes i lanthandelsbutiker omkring 1905. Bågarna till bärerivorna voro vanligen av vide, sälg eller hassel, de böjdes för hand och stuckos genom ett borrarat hål i skaftet och fästades i huvudet med ändarna instuckna i hål i detta. Samma typ av räfsor som förekom i början av 1900 talet är fortfarande gängse. Dock har de i handeln förekommande räfsorna av metaål i någon mån trängt ut de handgjorda trä-räfsorna. Dessa äro dock lättare att använda och haka sig inte så ofta fatt i gräs och stubb.

Dekoration. Vanligen målades räfsorna å huvudet och nedre delen av skaftet med gul eller blå färg, även röd och brun förekom. Någon utskärning eller målade ornament förekom ej i denna trakt. Benämningen "fästmöräfsa" är här icke känd.

Olika slag av räfsor. De minsta räfsorna, "krattorna" användes i trädgård till räfsning av trädgårdsland och mindre gångar. Bäreriva användes mest vid slåtter av vildgräs på ängar och renar, man samlade då ihop så mycket som kunde ligga kvar på räfsehuvudet och mot ena armen och bar gräset till "brea", där det utslogs till någorlunda jämn tjocklek. Den vanliga räfsorivan var densamma vid slåtter som vid stubbräfsning å sädesåker.

Hästräfsor voro i bruk i början av 1900 talet, möjligen innan, å de hemman som hade både oxar och hästar till dragare, eller som hade enbart häst.

Å mindre lantbruk och torp räfsades för hand ännu ett par årtionden. De hästräfsor som först förekommo, hade höga trähjul klädda med järnringar. Då gräset samlats i pinnarna så dessa blevo fulla, lyftades de upp med en handspak.

Pinnarna voro alltid av järn. Dessa hästräfsor användes såväl å slåtteråkrar

som stubbåkrar. De inköptes i de lanthandelsbutiker som sålde andra redskap och lantbruksmaskiner som slåttermaskiner. Det är möjligt att någon vagnmakare företog sig tillverkning av sådana, men det torde ej varit lönande. Hästräfsor av metall med självavläggande system kommo i bruk på några hemman mellan 1910 och 1920, dock användes den gamla typen så länge den höll, trähjulen torkade ju och föllo sönder, det fanns dock gamla räfsor kvar hos en och annan in på 1930 talet. Släpräfsor började användas på några hemman 1912, det dröjde dock länge innan de blevo allmänna. Såväl hästräfsan som släpräfsan drogs av en häst. Skaklarna å bådadera voro av trä.

Tillverkning av handräfsor. Vanligen fanns i varje ort en "rivemakare", som tillverkade räfsor. Somliga lantbrukare gjorde dem själva. Tillverkarna av lieskaft gjorde vanligen även räfsor. Numera finns i denna trakt ingen av de gamla "skaftgubbarna" och "rivemakarna" kvar i livet. Den siste här i orten av dessa avled för cirka trettio år sedan, han hette Andreas Falk och var son till den Falk som botade Karl XV:s häst vid en manöver i trakten av Vedby, en s.k. naturläkare som sedan av kungen fick tillåtelse att utöva veterinäryrket, fast han icke var fackutbildad. Hos Andreas Falk köpte jag mitt första lieskaft, men ingen räfsa, sådana tillverkade min far själv. Några specialverktyg härtill hade han inte. Rivehuvudet sågades ut ur en bräda, täljdes till med en bandkniv, varefter hål till skaftet uthögs med stämjärn. Därefter borrades pinnhålen med borrarväng. Till skaft togs vanligast ett ungt klen trä, en asp eller rönn. Det var bättre med en ung klen trädstam, än en utsågad bit ur en bräda, ty fibrerna gingo

på "långs", skaftet blev med andra ord ej "tvärgånget" och höll bättre, samt hade bättre svikt. Pinnarna täljdes med kniv. I stället för att måla huvud och nedre skaftdelen brukade han överstryka dessa med trätjära. Tjäran var bättre än målning, ty den impregnerade träet och flagrade icke av som målning ofta gjorde. Lagning av söndriga räfsor förekom ej. Om någon av huvudets ändar slogs av, täljdes träet till och motsatta ändan avskars, så att huvudet blev lika långt från mitten å båda sidor. Bröts huvudet vid mitten, vilket stundom förekom, (mestadels vid skafthålen) kunde det icke användas mera, pinnarna urtogos och bitarna av huvudet kastades. Skaftet gömdes till dess ny räfsa tillverkades, det kunde då sättas i denna. Bröts skaftet vid nedre ändan där det var fastsatt i huvudet, skaftade man om räfsan genom att tälja till skaftändarna och sätta in dem i hålen i huvudet. Bröts skaftet på mitten kunde det inte användas mera till räfseskraft. Då tillvaratogs bitarna att användas till hackeskraft för småhackor. Vid räfsning hade ofta någon några reservpinnar i fickan, det hände ju att pinnar kunde falla ur eller brytas. För att slå ut pinnstumparna som sutto kvar i räfsehuvudet använde man en filad järnten som gick genom hålet. Hade man inte reservpinnar med sig kunde alltid pinnar tilltäljas av trädgrenar. Slätterkarlar hade alltid kniv på sig och kunde komma räfserskorna till hjälp med omsättning av pinnar. Räfsningen utfördes vanligen endast av kvinnfolken eller de större barnen. Vid tio års ålder ansågs det att barn skulle kunna deltaga i räfsning. Vid slätter av vildgräs följdes varje slätterkarl av en räfserska. Stubbräfsning försiggick först då säden var

huggen och uppsatt i "travar". Var räfsan försedd med ett slätt skaft förekom det ej att blåsor uppstodo på händerna. Då vildgräs var slaget och räfsat samt buret till "brean", fick det ligga till tork och då det var torrt på övre sidan vändes det med räfsan. Man räfsade då "framför sig" i motsats till annan räfsning, då man "räfsade efter sig". Lejda räfserskor hade om möjligt egna räfsor, som de voro vana vid, de "lågo bättre i händerna", hette det. Vid tröskning på loge med de gamla tröskverken som drevos med hästvandring och som en och annan lantbrukare hade kvar även sedan ångtröskorna kommo i bruk, måste räfsning ske invid tröskverket, så att halmen kom undan för säden, "drösen", som bildade hög. Vanligen var det en kvinna som utförde denna räfsning, ett styvt arbete i dammet från tröskan. En vanlig "räfseriva" användes härtill.

Vid gång till och från arbetet på slåtteräng bars räfsan å axeln med räfsehuvudet bakåt. När räfsan sattes från den arbetande skulle skaftändan stå mot marken och huvudet uppåt, fanns träner och buskar i närheten stacks räfsehuvudet in i lövverket för att inte torka för mycket. Fanns inga träner eller buskar stacks skaftändan ner i jorden så att räfsan stod lodrätt med huvudet uppåt. Man fick aldrig lägga en räfsa på matken, ty någon kunde i hast komma och trampa sönder den. Inomhus sattes räfsorna i ett hörn å logen med huvudet uppåt väggen.

Vid ett annat arbetsmoment som här skall omtalas användes räfsor. Det fanns i detta sekels början och ett tiotal år framåt torpare som slagtröskade sin säd. När det blev så mycket säd på logen att det blev "hårt" att slaga,

skoffades "drösen" till ett hörn av logen. Därefter fejades logen fullständigt ren från agnar och boss. Säden kastades med en liten skoffa av trä mot ett motsatt hörn diagonalt över logen. Härvid föll agnar och boss ner på hela logen, under det den tyngre säden kom ända bort till väggen. Det boss som kom över logen räfsades samman till ett annat hörn. Säden fick stundom kastas flera gånger innan den blev ren, ty något boss följde med. Räfsning fick ske efter varje kastning. Då sädesharpor kommo alltmer i bruk lades denna kastningsmetod bort. Dock förekom att en och annan torpare ej ansåg sig ha så mycket säd att det lönade sig med inköp av harpa, utan man fortsatte med kastningen. Samma kastning med åtföljande räfsning kunde ock förekomma vid långhalmströskning med slaga.

Räfsan är ett redskap som fortfarande är i bruk vid tillfällen då något skall räfsas ihop i hast, såsom då man hugger grönfoder till något enstaka djur som tillfälligtvis fodras inomhus och grönfodret bäres in i korg. Såväl lie som räfsa kommer att användas framgent och torde vara de äldsta gamla redskapsformer som "stått sig" för den nya tiden. Räfsor tillverkas numera fabriksmässigt och försäljas i redskapsaffärer, från kringkörande försäljare och å de ännu kvarvarande marknaderna, dit hela lass med alster av trävarutillverkningar komma å lastbilar. Från Örkelljunga socken komma många sådana försäljare och där tillverkas mycket med träsaker däribland räfsor.